

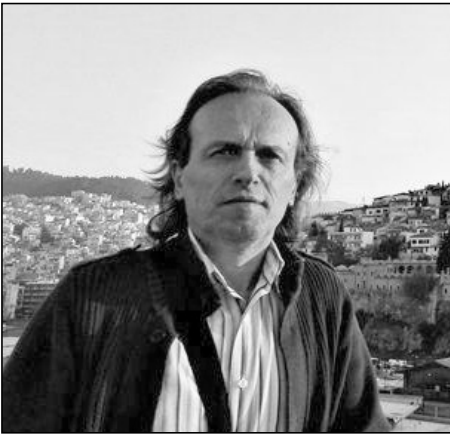

Layihənin istiqaməti:

"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

Biz, günümüzün türk ziyalıları... Hər bir türk xalqının əsərlərini öz əsərlərimiz kimi qəbul edəcəyik. Hər birindəki incəlikdən və zəriflikdən zövq alacağıq. Hər türk əsərini başqalarına tanıtmadan öncə özümüz tanımaq üçün cəhd edəcəyik.

Muhsin Kadioğlu

II YAZI

Muhsin Kadioğlu Qərb, eləcə də Qlazqo muzeylərində türk əsərləri ilə yanaşı, islam Şərqi məxsus sənət nümunələrini də tədqiq etmişdir. Təbii ki, milli-mənəvi mədəniyyətimizin böyük bir qismi türk və islam kultürünün ortaq düşüncəsi əsasında formalaşmışdır. Türklərin Şərqi geniş ərazilərə istər dövlətçilik, istərsə də kultür baxımından əhəmiyyətli təsirə malik olması Misir, Sudan və digər ölkələrə aid nümunələrdə də öz izlərini göstərməkdədir. Muhsin Kadioğlu həm ayrıca islam əsərlərini öyrənmiş, həm də qeyri-türk mədəniyyətlərində türk izlərinin ortaya çıxmasına önəm vermişdir. Yazar bütün varlığı ilə Qərbdə təqdim olunan milli tariximizə işiq tutmuşdur.

Qlazqo muzeylərində islam əsərləri içərisində X əsrdə Misirdə hakimiyyətdə olmuş Fatimi dövrünə aid şüşə yemək qabı, Fatimi dövləti zamanında Füstatda X-XII əsrlərdə hazırlanmış şüşə qablar, X-XI əsrlərə aid şüşə skelet, XI əsrdə hazırlanmış sürahi, qılınc və mahmız iynəsi, XII əsrdə yaradılmış çıraç, Əyyubi dövləti (1171-1250) dövründə Suriyanın Rakka şəhərində hazırlanmış kasa, XIII əsrə aid tas, üzərində "Zəfər Muhəmmədir" yazılan və XII əsrə aid gil qab, İspaniyada islam mədəniyyətinin misilsiz nümunələri olan Əndəlüs keramikaları, İspaniyada hökm sürən Nasrid Əmirliyi (1013-1492) dövründə xristian hökmlərini altında olan Paternada yaşayan müsəlmanlar tərəfindən XIV əsrdə hazırlanan kasa, XV yüzillikdə Valensiyada hazırlanmış kasa, XV-XVI əsrlərə aid, zorla xristianlaşdırılmış müsəlmanlar tərəfindən Manisesdə hazırlanmış boşqab, XVII əsrdə Osmanlı imperatorluğunun Anadolu torpaqlarında yaratdığı "asil-i-ışləməli divar" və digər islam əsərləri vardır ki, bunlar da Muhsin Kadioğlunun Qlazqo və ümumiyyətlə, Şotlandiya muzeyləri haqqında yazdığı kitablarda geniş yer tutmuş və dəyərləndirilmişdir.

MİSİLSİZ SƏNƏT NÜMUNƏLƏRİMİZ İRAN EKSPONATLARI ADI İLƏ SƏRGİLƏNİR

Osmanlı imperatorluğu zamanı türk mədəniyyətinin yaratdığı ölməz əsərlər də Qlazqo muzeylərində say etibarilə mühüm yer tutur. Muzeyçilik fəaliyyətini türk kultürünə həsr etmiş Muhsin Kadioğlunun kitablarında, təbii ki, sözügedən incəsənət nümunələri də önəmli sıradadır. XIII əsrə aid pəncərə qoru-

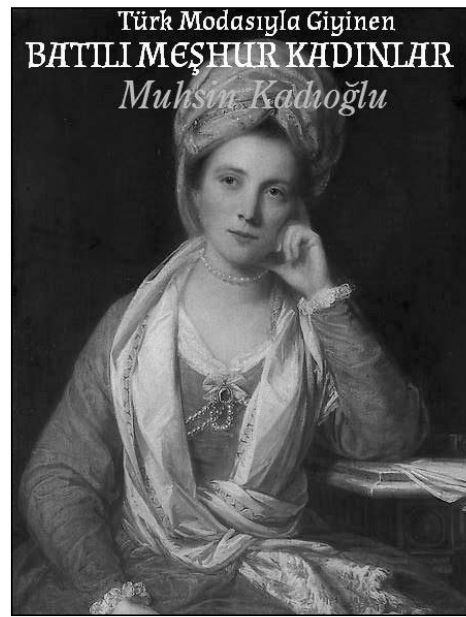
Tarixçilərə də vəzifələrini xatırladan çəfakeş araşdırmaçı

Böyük Britaniya muzeylərindəki türk və islam əsərləri haqqında bilmədiklərimiz...

ması, XIV əsrdən başlayaraq XIX əsr də daxil olmaqla hər yüzilliyə aid sürahlər, yastıq örtükləri, kətan üzərindəki işləmələr, müxtəlif böyüklükdə olan səccadələr, divar plitələri, Şamda 1545-ci ildə hazırlanmış İznik tərzindəki keramik boşqab, XV, XVI, XVII əsrlərdə İznikdə hazırlanmış boşqablar, XVII əsrə aid ipək işləmələri, XVII əsrdə Türkiyədə hazırlanmış ilməli kətan və naxış, XIX əsrə aid işləməli başlıqlar, qaz lampaları, gözəncuqları və digər sənət əsərləri 1299-1923-cü illəri əhatə edən Osmanlı imperatorluğu dövründə zəngin və inkişaf etmiş türk sənəti və sənətkarlığından xəbər verir.

Ümumiyyətlə, Qlazqo şəhərindəki muzey və digər tarixi yerlərdəki islam əsərləri Mərkəzi Asiya, Orta Şərq, Afrika və İspaniyadan gətirilmişdir. Bunlar X-XI əsrlərdən başlayaraq XIX əsrin 70-ci illərinə qədərki dövrü əhatə edir. Bu eksponatlar The Burrell Collection - Barrell Kolleksiyaları, The St Mungo Museum of Religious Life and Art - Dinlərin həyatı və incəsənəti muzeyi, Glasgow Museums Resource Centre - Qlazqo Resurslar Mərkəzi muzeyi və Kelvingrove Art Gallery and Museum - Kelvinqrov İncəsənət Qalereyası və Muzeyində toplanmışdır.

Burrell Collection - Barrell Kolleksiyaları

Şotlandiyanın Qlazqo şəhərinin cənubunda Pollok Country Park - Pollok Ölkə Parkında yerləşən incəsənət nümunələrindən ibarət muzeydir. Muzey 1983-cü ildə yaradılmışdır. Bu sənət guşəsi zəngin gəmi maqnatı və kolleksiyaçı Uilliam Barrell tərəfindən Qlazqoya 1944-cü ildə hədiyyə edilmiş kolleksiyalardan təşkil olunduğu üçün belə adlandırılmışdır. Uilliam Barrellin hədiyyə etdiyi kolleksiyalar içərisində muzeydə olan islam əsərlərinin böyük bir qismi də vardır. Burada İran və Mughal - Baburlar dövləti dövrünə aid hind keramikaları və xalçaları, Türkiyə və Özbəkistan tekstil və naxışları, eləcə də islam dünyasına məxsus digər əsərlər vardır. İslam dünyasına aid eksponatlar içərisində xalçalar, bədii tikmələr, xəttatlıq, rəssamlıq, dulusçuluk, şüşə və keramika əşyaları mövcuddur.

Onu da qeyd etmək vacibdir ki, İran keramika və xalçaları adı ilə təqdim olunan eksponatlar arasında Çənubi Azərbaycana aid nümunələr də mühüm yer tutur. Təəssüf ki, bir sıra Qərb muzeylərində olduğu kimi burada da Çənubi Azərbaycanın, xüsusilə də Səfəvilər və Qacarlar sülaləsinin hakimiyyəti dövrlərinə aid misilsiz sənət nümunələrimiz İran eksponatları adı ilə sərgilənir.

Burada bir məsələni də mütləq diqqətə almaq lazımdır. Tarixən türk imperatorluqlarının Şərq və Qərb dünyasında fərqli şəkildə adlandırılması, müəyyən qədər də qərbçilik siyasəti bəzi əsərlərimizin eksponatlar ara-

sında "gizlədilməsinə" səbəb olmuşdur. Bu incə məqam da Muhsin Kadioğlunun diqqətindən kənarda qalmamışdır: "Qərblilərin tarix boyunca türkləri necə adlandırdıqlarını bilmirsinizsə, atalarımızın əsərlərinə yabançı gözle baxar, onlardan mənəvi həzz ala bilməzsiniz. Məsələn, türklər Hindistandakı türk imperatorluğuna "Babur", ingilislər isə "Mughal" imperatorluğu söyləyirlər. "Mughal" sözündən xəbərsizsinizsə, atalarımızın əsərlərini mənalandırmağınız mümkün deyil. Heç şübhəsiz ki, ən önəmli məsələ türk əsəri olduğu hər halından belli olan əsərlərin başqa millətlərə aid edilməsidir". Bu çox əhəmiyyətli məsələ Qərbdə milli-mənəvi mədəniyyətimizin ən kiçik nümunəsinə belə diqqətlə yanaşmamızı tələb edən və ziyalıların üzərinə qoyulan vəzifəni açıqlayan məqamlardandır.

"ƏJDHAHALÇA"NI ERMƏNİLƏR YOX, TÜRK LƏR TOXUYUB

Barrell Kolleksiyaları arasında türk əsərləri daha çox seçilir. İstər muzeyə gətirilmiş ilk islam əsərləri, istərsə də Hindistan, Misir, Suriya, Osmanlı Türkiyəsi və ərəb Afrikasından gətirilmiş ikinci qrup islam eksponatları içərisində türk əsərləri xüsusi yer tutur. Nə qədər açıq qeyd olunmasa da, Baburlar, Məmlüklər, Osmanlılar, Səfəvilər, Qacarlar kimi ezəmətli türk dövlətlərinə aid, onların hakimiyyətdə olduğu ölkələrdən gətirilmiş sənət əsərləri muzeyin türk kolleksiyasını zənginləşdirmişdir. Barrell Kolleksiyalarının ən qədim eksponatları içərisində miladdan öncə VII əsrə aid, bürüncdən hazırlanmış öküz başı vardır. Barrell Kolleksiyalarında müşahidə etdiyimiz bu eksponat da Muhsin Kadioğlunun kitabında yer almışdır.

Bu muzey türk xalçalarının təqdimatı ilə də bizim üçün əhəmiyyətlidir. Burada Azərbaycan, Türkiyə və Özbəkistandan gətirilmiş xalçalar təqdim olunur. Türk xalçaları arasında 1800-cü ilə aid Bakı xalçası da sərgilənir. Elə bu bölmədə XVII-XVIII əsrlərə aid Ladik tipli digər türk xalçaları təqdim olunmuşdur.

Azərbaycan xalçaları arasında XIX əsrə aid Təbriz xalçası da öz gözəlliyi və işləmələri ilə muzeyin möhtəşəm əsərlərindəndir. 1838-ci il Azərbaycana aid namaz xalçası da kolleksiyalar arasındadır.

Burada XVII-XVIII əsrə aid, İran və Qafqaz xalçaları adlandırılan nümunələr də vardır. 1700-cü ilə aid "Əjdaha xalça" adlandırılan Qafqaz xalçası haqqında belə bir məlumat verilməmişdir: "Əjdaha xalça" Qafqaz dağları ətrafında, Xəzər və Qara dəniz arasında yerləşən ərazidə hazırlanmışdır. Toxucularının erməni mənşəli olması fikri vardır, lakin bu sənətkarlar (əsnaf) tez-tez Gürcüstan və Azərbaycan kimi qonşu ölkələrdə məskunlaşmışdır. Lakin dizayn və elementləri bu sənət əsərinin türk xalçası olduğunu sübut edir.

SƏKKİZGUŞƏ İRAN YOX, TÜRK ELEMENTİDİR

Qeyd etdik ki, Qərb muzeylərində türk əsərlərinin bir qismi İran eksponatları kimi təqdim olunmuşdur. Bu mənada Barrell Kolleksiyalarında maraqlı nümunələrdən biri də XIII-XIV əsrlərə aid, İrana məxsus olduğu bildirilən səkkizguşəli fiqurlardır. Səkkizguşənin olması artıq eksponatın türk əsəri olmasını göstərən faktdır. Muzeydə sözügedən dövrə aid digər səkkizguşəli nümunələr də vardır. İrana aid olduğu bildirilən sürahlər, boşqablar, keramikalar arasında da türk əsərləri üstünlük təşkil edir. Bu əsərlər də Muhsin Kadioğlunun kitablarında öz əksini tapmış, toplanmış və şərh edilmişdir.

Muhsin Kadioğlunun türk kultürünə həssaslıqla yanaşması bir məsələni də diqqət

■ Bəsinə ƏZİZƏLİYEVƏ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

çatdırmağı zərurətə çevirir. Bir çox Qərb muzeylərində olduğu kimi, Böyük Britaniyada olan muzeylərdə də türk əsərlərinə münasibətdə düzgün olmayan yanaşmalara təsadüf edirik. Bəzən türk əsərlərinin diqqətdən kənarda saxlanması, bəzən fərqli şəkildə təqdimatı, digər hallarda isə türkləri aşağılamaq təşəbbüsləri bu muzeylərdən də yan keçməmişdir. Muhsin Kadioğlunun ən böyük xidmətlərindən biri də sözügedən problemləri ortaya çıxarması, onları diqqətə çatdırmasıdır.

Muhsin Kadioğlunun muzeylərlə bağlı əsərlərinin bir ümumi xətti vardır. Qədim və zəngin türk kultürünü araşdırmaq, toplamaq, millətimizə və dünyaya təqdim etmək, bu zəngin iris gələcək nəsillərə ötürmək. Yazarın bu sözləri muzeyləri gəzən hər bir türk insanın devizi olmalıdır: "Yüksək intellektual kultürə sahibsinizsə, bu muzeylərdə Roma mədəniyyətindən evvel İtalyada mövcud olan Etrusk mədəniyyətinə aid əsərlərdə də antik dövrlərdəki türklərə aid izləri tapmanız mümkündür" Bu fikirlərdə türk kultürünə böyük bir həssaslıq, sevgi ifadə olunmuşdur. Dünya mədəniyyətinin nadir inciləri arasında öz ezəməti, tarixliliyi, sənət imkanları ilə layiç-

li yer tutan əsərlərimizə sahib çıxmağı bacarmalıyıq. Bunun üçün də milli tarix və mədəni irsimizdən xəbərdar olmalı, tarixə yoldaşlıq etmiş sənət abidələrimizi tanımalıyıq.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kültürel İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.